

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Елка Бакалова, доктор на изкуствознанието
(Член-кореспондент на БАН)

ПО КОНКУРСА

за заемане на академичната длъжност *професор* по специалността *Изкуствознание и изобразителни изкуства* (средновековно и възрожденско изкуство)
професионално направление 8.1., обявен в ДВ бр. 35/30.04.2019 г. за нуждите на ИГ *Средновековно и възрожденско изкуство*, сектор *Изобразителни изкуства*
с кандидат – доц. д-р Емануел Стефанов Мутафов

На обявения от Института за изследване на изкуствата (протокол № 6, т. 4/21.06.2019 г.) конкурс за заемане на академичната длъжност „професор” за нуждите на ИГ *Средновековно и възрожденско изкуство*, сектор *Изобразителни изкуства*, единствен явил се кандидат е доцент, доктор Емануел Стефанов Мутафов, чието научно творчество отдавна следя.

През 2001 г. Мутафов е защитил успешно дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по нова и най-нова обща история на тема „Европеизация на хартия. Съчинения за живописиста на гръцки език от първата половина на XVIII в.” в Института за балканистика при БАН. В периода 2001-2004 г. е научен сътрудник II ст. в Сектор *Изобразителни изкуства* към ИИИЗк, БАН; от 2004-2010 – научен сътрудник I ст., а от 02.2010 – старши научен сътрудник II ст. („доцент“ на ВАК) в същото звено.

Понастоящем е директор на Института за изследване на изкуствата при БАН – от 01.10.2014 до 30.09.2018 г., и отново от 09.11.2018, като крайният срок на втория му мандат е 09.11.2022 г.

За участие в конкурса Емануел Мутафов е представил 16 публикации, които се отнасят към обявената в конкурса научна област и са отпечатани след хабилитирането на автора, а именно в периода от февруари 2010 г. до днес. Представени са и редица други публикации – глави от книги и каталози, които няма да разглеждаме тук.

От тях:

1. Хабилитационен труд, озаглавен **“The Chora Monastery in Constantinople (Kariye Camii)”** (2019), представляващ монографично изследване на един от най-известните

паметници на византийското изкуство, което е представено на английски език, тъй като ще бъде публикувано в Англия.

Позволявам си да напомня, че манастирите в Константинопол по време на династията на Палеолозите продължават да бъдат важни средища на образованост и култура, центрове на възраждане на античния хуманизъм с влияние върху целия православен свят. По поръчка на великия логотет Теодор Метохит се създават мозайките на манастира „Хора“ (Кахрие Джамии), които бележат върхове във византийското и европейското изкуство като цяло.

Разбира се, съществуват задълбочени изследвания и публикации за този ключов паметник, които са известни на Мутафов. Тук ще отбележа само някои от тях: четиритомното изследване на Paul Underwood и няколко важни публикации на Robert Ousterhout.¹

Така поставена задачата на автора е колкото трудна, толкова и привлекателна за съвременната наука. Трудностите, които възникват при изграждането на подобен обобщаващ труд, са огромни. Повърхностните и ефектни констатации биха могли да бъдат избегнати само при наличието на сериозна фактологическа аргументация, при дълбоко и всестранно изследване на отделните конкретни явления. И наистина авторът преодолява успешно всички тези трудности. Естествено, той се опира върху изследванията на своите предшественици, учители и колеги, но научните резултати от неговия упорит и последователен труд са негово лично дело и заслуга.

Доцент Мутафов дълго време работи в самата църква, което му дава възможност да се занимава освен с цялостната стенописна украса, така и със съществуващите надписи. Перфектното владение на гръцки език му осигурява възможност да идентифицира и публикува голям брой непубликувани досега надписи, които

¹ P. Underwood. *The Kariye Djami. Studies in the Art of Kariye Djami and its Intellectual Background*. Vol.1- 4. Princeton University Press 1966-1968. Вж. също:
R. Ousterhout. *The Architecture of the Kariye Camii in Istanbul*, *Dumbarton Oaks Studies* 25, Washington, D.C., 1987;
R. Ousterhout. *The Art of the Kariye Camii* (London-Istanbul: Scala, 2002);
Същият. *Restoring Byzantium: The Kariye Camii in Istanbul and the Byzantine Institute Restoration*, exhibition catalogue (Columbia University, New York, 2004), edited, with Holger Klein.
Същият. *Kariye: From Theodore Metochites to Thomas Whittemore* (Pera Museum, Istanbul, 2007), with H. Klein and B. Pitarakis

представят интересни данни както за ктитора, така и за различни събития, свързани с този важен паметник на късновизантийското изкуство.

Първата му публикация, която е резултат от изследването на стенописите в паметника е от 2016 г. Вж. E. Moutafov, E. (2016): On How to "Read" the Chora Monastery. – In: *Medioevo Greco*, 16, 199-212. Тук още в самото заглавие личи специфичната ориентация на изследователя към изследването на надписите в паметниците, с които се занимава. Но той продължава работата си върху този паметник и с изследване на други аспекти от неговата живописна украса.

Работата с оригиналните текстове на изворите му позволява да събере нови данни, които – според него – служат „да дообяснят иконографската програма.” Така той дори успява да обясни изображенията на светци в медальони в притворите на църквата с помощта на информация от неизползван за тази цел досега ръкопис от колекцията на Центъра „Дуйчев”.

Особено внимание е отделено и на други надписи, които Мутафов интерпретира в съответствие със специфичния исторически контекст на специфичната живописна украса. Авторът закономерно се спира върху името на манастира и посвещаването му. Той предлага интересна богословска интерпретация на гръцката лексема „хора“ (χώρα) и възможно съотнасяне означаваното с нея понятие за *пространство/местилеще* към Пресветата Богородица и към Господ.

Освен с епиграфските аспекти, Мутафов се занимава и с редица други детайли от украсата на църковния интериор.

Дължа да отбележа, че въпреки обемистия дял от изследването, което Мутафов посвещава на всички тези изображения, и въпреки доброто познаване на изследванията върху паметника, има важна, сравнително нова публикация, която вероятно му е убягнала. Става въпрос за изследване за скулптурната украса в църквата. Така например, на с. 96 анотацията към репродукцията в монографията на Мутафов гласи: „Painted columns of the outer narthex with bays, 14th century, photo: author”. Но, всъщност, това не са „оцветени колони”, а колони с оцветени капители от VI в., за които става въпрос на с. 247 – 248 в статията на изследователя Ø. Hjort: *The Sculpture of Kariye Camii*. – *DOP* 33 (1979), 199-289. Ето какво пише за тях споменатият изследовател: „It is possible that they were taken from a Justinianic cistern that had fallen into disuse at the time; at all events capitals of this type were reused in close relationship with Palaeologan constructions as exemplified by Kilisse Camii and Kariye Camii.“. Иначе казано, макар и да

споменава за скулптурата в църквата, Мутафов не цитира първото и основно изследване за нея.

Комплексният характер на изследванията на Мутафов, които включват както изкуствоведска, така и чисто историческа, филологическа и богословска проблематика, определя спецификата на неговия труд. Разбира се, има недостатъчно аргументирани идентификации на образи, каквато според нас представлява идентификацията на фрагментарно запазен образ на светец като св. Йоан Рилски.

Без да имам възможност да се спирам по-подробно върху хабилитационния труд на Емануел Мутафов ще подчертая, че пред нас е задълбочено историческо изследване, което представлява пръв по рода си опит да се систематизират съществени явления от духовния живот на Византия през XIV век, да се изследват те като проекция и функция на идеологията, да се разгледат в техния естествен и възможно най-пълен историко-културен контекст.

Бих искала да изтъкна също така, че текстовете, които ще бъдат публикувани в книгата, представят по отличен начин работата на автора като историк, който се стреми да изложи своите становища, прилагайки интердисциплинарния подход с привличането на различни по вид и съдържание извори – агиографски, химнографски, иконографски, веществени, и др. От техния прочит е видно, че при анализирането им с оглед на интересуващата го проблематика Е. Мутафов се ръководи от строго научната критика, бидейки чужд на хипотези и предположения, които не могат да се обосноват с изворови данни.

2. Емануел Мутафов е учен с утвърден през годините профил и индивидуалност. Той се е отдал на системно изучаване на разпространените в България култове, една трудна изследователска област, която изисква многостранна подготовка и интердисциплинарен подход. Наред с хабилитационния си труд Мутафов представя още значителен брой частни изследвания, които са свързани преди всичко с християнските паметници в България и на Балканите (а някои и извън тази територия) от късното Средновековие и Възраждането. Тук ще отбележа само някои от тях: Moutafov, E. Some Aspects of the Development of Christian Orthodox Art in the 16th and 17th Centuries: the Testimony of Church Inscriptions and Artists' Signatures. In: *Revue Romaine d'Histoire de l'Art*, 2017-2018, 47-64; Moutafov, E. (2010): Криптограми и билингвизъм в Палеологовото изкуство (*Cryptograms and Bilingualism in Paleologian Art*). – In: *Patrimonium* 3, Skopje, 2010, 251–261 (with summary in English); Иерусалимия

(кат. 38). – В: Християнское искусство XIII-XIX веков из музеев Болгарии, Москва, Государственная Третьяковская галерея, 2018, ISBN 9785895802212, 114-115 и др.

Когато участва в колективни изследвания, Мутафов се занимава преди всичко с надписите в разглежданите паметници. Тук е мястото да отбележа, че той участва в редица колективни издания на ръководения от него Институт и в други такива, като се занимава изцяло с епиграфската проблематика. Такова е участието му в редица изследователски проекти на Института за изследване на изкуствата, каквито са издадените корпуси на стенописите от XIX век, като: Мутафов, Е. Гръцки ктиторски надпис. Църква "Св. Никола", с. Райово. – В: *Корпус на стенописите в България от първата половина на XIX век в България*, ИИИЗк, 2018, ISBN 9789548594738, 1, 364; Мутафов, Е. Гръцки надписи. Църква "Св. Никола", гр. Елена. – В: *Корпус на стенописите в България от първата половина на XIX век в България*, ИИИЗк, 2018, ISBN 9789548594738, 7, 104-111; Мутафов, Е. Гръцки надписи. Църква "Св. Никола", с. Марица. – В: *Корпус на стенописите в България от първата половина на XIX век в България*, ИИИЗк, 2018, ISBN 9789548594738, 1, 238; Мутафов, Е. Мутафов, Мутафов, Е. Ктиторски надпис. Църква "Св. Георги" (Метошки), Асеновград. – В: *Корпус на стенописите в България от първата половина на XIX век в България*, ИИИЗк, 2018, ISBN 9789548594738, 1, 83 Мутафов, Е. Надписи. Църква "Св. Архангели", Бачковски манастир. – В: *Корпус на стенописите в България от първата половина на XIX век в България*, ИИИЗк, 2018, ISBN 9789548594738, 810-834 и др.

Понякога Мутафов се занимава с непубликувани паметници и тогава той представя цялостно изследване на образите и написите. Такава е, например, следната публикация: Moutafov, E. Texts, Inscriptions, and Images in the Church of St Nicholas, Monastery of Bachkovo. – In: *Texts/Inscriptions/Images – Art Readings 2016* (eds. Emmanuel Moutafov & Jelena Erdeljan), vol. 1, 14, I, Institute of Art Studies, 2017, ISBN 978-954-8594-65-3, 247-260 и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изхождайки от обективните изисквания за заемането на академичната длъжност “професор” по *Закона за развитието на академичния състав на Република България* и правилника на БАН за прилагането му, намирам, че представените от доц. Мутафов научни трудове не само напълно отговарят на тези изисквания, но представляват и съществен принос в съответната научна област.

Единственият кандидат в конкурса Емануел Мутафов има богата научна продукция, ясно определена специфика и тематичен обхват на изследователските си интереси и умело използва интердисциплинарен подход, подходяща методология и добрата си научна осведоменост за успешното постигане на научните си цели. Системно изследваните от него култове на светци са твърде важен културен феномен, който засяга същността на средновековното общество и личност, поради което представляват особено значим обект за научно изследване.

Авторът не само владее свободно и задълбочено целия историко-художествен материал, но представя интересни резултати, които безспорно обогатяват представите ни за развитието на византийското и българското средновековно изкуство. Тук веднага държа да подчертая, че като обем и качество научната продукция на Емануел Мутафов надхвърля изискванията за академичната длъжност „професор” и вероятно само високите критерии, които са характерни за самия кандидат, биха могли да обяснят тази закъсняла процедура.

Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемите членове на Научното жури по конкурса да присъдят на доц. д-р Емануел Мутафов академичната длъжност „професор“, за което ще гласувам убедено.

София, 30 септември 2019 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

(Проф. д.изк. чл.-кор. Елка Бакалова)